

DANGUS NIEKADA NĖRA TUŠČIAS

Eilėraščiai, pasakojimai, straipsniai

DAKTARĖ DALYTĖ*

Pasakojimas apie tremties atsiminimų „Lietuviai prie Laptevų jūros“ autorę Dalią Grinkevičiūtę

Kai per televiziją pamačiau laidą apie neklusnųjį vunderkindą Orsoną Welsą, prieš akis taip ir iškilo mano gyvenime sutiktas vunderkindas – nepaklusnioji daktarė Dalia Grinkevičiūtė.

Labai tinkami ir tikslūs pasirodė man ir Welso žodžiai, kurių prireikė nusakyti susidariusiems santykiams tarp Jos ir Ją supusios aplinkos. „Ar jums nekeista, kad manęs čia tiek daug, o jūsų tiek nedaug“, – pasakė negausiai susirinkusiems salėje režisierius, aktorius ekvilibristas, tapytojas, romanistas, pianistas ir smuikininkas Orsonas Welsas.

Daktarė Dalytė visiškai nesutarė su tuo gyvenimu, su ta aplinka, kurioje gyveno. Ji savo aplinkoje jautėsi svetima, nesaugi, laikė tą aplinką absurdiška, apversta aukštyn kojomis. Vienintelė vieta, kurioje ji jautėsi normaliai, buvo teatras.

„Nuostabiausias pasaulyje darbas – teatro kasininko. Kaip aš norėčiau pardavinėti bilietus į teatrą! Ir žiūrėti į laimingus žmonių veidus, kai jie paima į rankas bilietą į TEATRĄ!“

Tebeturiu didžiąją dalį jos studijų užrašų. Viename puslapyje, kuriame svarbūs medikui profesiniai įrašai, septynis kartus parašyta: į teatrą, į teatrą, į teatrą... Matyt, tai buvo viena iš tų laimingųjų dienų, kai kišenėj jau buvo bilietas į TEATRĄ!

Jos Kauno miesto telefonų knygoje Dramos teatro kasa apibrėžta, viršuj – jos pačios telefono numeris.

Aš nesuprasdavau, kaip ji gauna bilietus į teatrą, į rečiausius spektaklius, atvažiavusi į didžiuosius miestus su svarbiais reikalais tik diena kitai.

Kai klausdavau – šypsodavosi, juokdavosi, ir tiek. (Matėme „Galileo Galilėjų“ su Vysockiu, „Artūrą Ui“ su Lebedevu, „Borisą Godunovą“ su Petrovskiu ir daugelį kitų retų spektaklių Maskvoj, Leningrade, Rygoj, Vilniuj...)

Taigi – kaip gaudavo bilietus? Nuo jos sklido specifinis kvapas. Teatro kvapas. Kaip vabzdžiai ūseliais atpažįsta vienas kitą, taip ją atpažindavo teatro žmonės ir padėdavo „kaip savai“.

Veidas, laikysena, natūralios artistinės manieros, manau, buvo tas raktas, kuriuo ji atrakindavo visų teatrų duris.

Prisimenu, 1965 metais gavome bilietus į „Artūrą Ui“.

Buvo pavasaris. Aš tada baigiau antruosius savo „mokslus“ Klaipėdoje. Medicinos mokykloje tądien buvo išleistuvės. Auštant išbėgau iš pobūvio, kad galėčiau bent porą valandų nusnūsti. Tik atsigulčiau – beldžia į duris daktarė Dalytė: „Greičiau, laikas į aerouostą.“ Aš mėginu prieštarauti, bet ji neleidžia. Kelkis, ir gana. Girdi, jau susiskambinusi su Rygos opera, gal šiandien dar pateksim į „Oneginą“.

Operą mes pamatėm. Tiesiai iš jos – visą naktį kratėmės traukiniu į Leningradą. O ten lyja, pila kaip iš kibiro. Stovim eilutėje prie taksi. Liko dvidešimt minučių iki spektaklio. Bilietų neturim. Aš sakau Dalytei: „Grįžkim į viešbutį.“ Ji purto galvą: „Aš atvažiavau dėl Lebedevo!“

---

* Spausdinama iš žurnalo *Metai*, 1995 m., Nr. 5, p. 121–140.

– *О чем речь девушки?*¹ – prakalba į mus šalia stovintis aukštas, stambus vyriškis. Mes viena per kitą aiškinam situaciją.

– *Неужели еще есть люди которые ездят специально в театры?*²

Greit išsitraukia užrašų knygutę, kažką parašo, paduoda daktarei Dalytei. Spaudžia mums rankas, sodina į taksi... Teatre perskaito raštelį, papildomai atneša kėdžių. Moteris, atnešusi jas, japonų pavyzdžiu sudeda delnus ir lankstydamosi, atbula atsitraukia nuo mūsų...

Biliety tą vakarą Kirovo teatre mums visai nereikėjo.

Jai neleido išsiskleisti, panaudoti savo talentų. Santvarka ir valdžia laikė suveržusi geležiniais lankais jos talentus, kad tik nepartinė nepasirodytų gražesnė, šviesesnė, aukštesnė už partinę pilkumą.

Meilė teatrui, atsinešta iš vaikystės, neišblėso per visą gyvenimą. Metai nė kiek jos neatšaldė, atvirkščiai, į gyvenimo pabaigą ji tik sustiprėjo. Keli mėnesiai prieš mirtį rašo atsisveikinimo laišką gimtojo miesto aktorei, kuriai neprisiuošė parašyti... penkiolika metų.

O štai ką ji rašė apie teatrą ir aktorius savo draugui poetui Grigorijui Korinui (Maskva):

„Važiavau į Šiaulius žiūrėti „Lunino“. Pjesė apie dekabristą. Apie paskutines gyvenimo valandas vienutėje. Prieš mus – senis, išsekęs, nuskuręs, dvidešimties metų katorgos visiškai fiziškai sunaikintas. Bet dvasiškai jis nepalūžęs. Iš buvusio gražuolio, aristokrato, šaunaus karininko neliko nieko. Tiktai žvilgsnis, kurio negalėjo pakelti imperatorius, ir visai ne todėl, kad jis buvo aštrus, įžūlus. Tai buvo *laisvo žmogaus žvilgsnis*.

Po spektaklio naktį penkiolikos laipsnių šaltyje namo grįžau pakeleivingomis mašinomis. Jų nebuvo. Namus pasiekiau ketvirtą ryte. Sirgau du mėnesius. Bet, Dievas mato, tai mano kaina už spektaklį. Nors ir kaip kankinausi, nė akimirkos nepasigailėjau, kad važiavau. Aktoriai – prometėjai, savižudžiai.

Rašau jums, nes turiu viltį, kad galbūt purvinos cenzorių rankos laiško neatplėš.”

Man ji ne kartą yra sakiusi: „Ar žinai, kas trumpiausiai gyvena? Aktorius!”

Ji šoko. Užlauždavo virš galvos rankas kaip čigonė ir šokdavo, pindama, ištiesdama, viliodama rankomis, pritūpdama, jungdama čigoniškus ir rusiškus elementus. Baigdavo dažniausiai liaudiškaisiais „korobeinikais”.

Dalia galėjo būti lietuviška Ruslanova. Ji dainavo ir šoko poeziją ir prozą, bet kokį matytą vaizdą ar ką nors įsivaizduojamą pati sau akompanuodama.

Buvo nuostabiai sąmojinga, žaibiškos orientacijos, ironiška, kandi, lyriška, imponantiška, monumentalė – nepakartojama artistiška asmenybė. Nupasakoti neįmanoma, reikėjo matyti.

Tai būdavo staigios improvizacijos, tikros ir įtikinamos. Aš užmiršdavau, kad tai Dalia, kai ji vėl atsisėsdavo pavargusi.

Man atrodydavo, kad kažkas mane buvo išplėšęs iš mūsų vargano būsto ir trumpai akimirksniui nunešęs į kitą pasaulį ar nežinomą teatrą.

Kaip mums reikėjo magnetofono! Aš nespėdavau užrašinėti jos sąmojų, minčių, idėjų, jos poezijos...

Ji negalėjo, nemokėjo suvaidinti jausmo. Tik – išgyventi. Bendradarbės sūnaus mirtį išgyveno kaip savo sūnaus. Buvo susapnavusi jos mirtį.

Įsimylėdavo kiekvieną naujagimį. Išgyvendavo išsiskyrimus su jais, kaip su savo gimdytais.

---

¹ Ko susirūpinusios, merginos?

² Nejaugi dar yra žmonių, kurie specialiai važinėja į teatrą?

Išgalvodavo įvairiausių dingsčių, kad tik ilgiau juos išlaikytų ligoninėj.

Nekentė girtuoklių, vagių, tinginių. Atvirai juos niekindavo, bardavo, išsakydavo tiesiai į akis jų netinkamus, pragaištingus poelgius, taip sukurstydama neapykantos ir keršto ugnį, ypač partinių darbuotojų, kurie ateidavo į darbą tik atbūti valandų ir pasiimti algos. O ji sakydavo: „Jūs turit rodyti visiems pavyzdį, kaip reikia dirbti, o ne privilegijų ieškoti!“

Tai buvo, žinoma, laipsniška savižudybė.

Nuostabu buvo tai, kad ką ji darė, ką vilkėjo – jai viskas tiko.

Kad ir ką ji darydavo, tikėjo tuo, ką daro. Nieko nedarė šiaip sau. Viską rimtai, įsitikinusi, kad taip reikia, privalu.

Jeigu ką barė – tikėjo, kad jis kaltas, jei keikė, kad niekšas, jei teisino, tikėjo – jis vertas pasigailėjimo, jei aukštino – tą mylėjo, galėjo atiduoti už jį gyvybę.

„Aušros“ gimnazijos II (VII) klasės mokinė Dalia Grinkevičiūtė su savo tėveliais iki 1941 metų birželio 14-osios gyveno Kaune, Perkūno alėjoje 24c (dabar 60a), netoli Sporto halės.

„Kai po arešto ginkluoti čekistai išvedė mūsų šeimą iš gimtų namų, buvo ankstyvas rytas. Aiškus, vaikus. Mėlynas dangus. Saulė kyla didelė, raudona. Perkūno alėja skendi žalumoje. Birželis. Vasaros pradžia. Visa tai vienu akimirksniu įsirėžia į atmintį. Visam gyvenimui. Mus sodina į sunkvežimį.

Staiga su veriančiu skausmu suvoki, kad visa tai matau paskutinį kartą, kad visam gyvenimui atimti namai, gimtasis miestas, Tėvynė – visa, kas buvo ir turėjo būti mano gyvenimu. Baigėsi vaikystė. Ir viskas baigėsi. Daugiau nebus nieko. Manęs laukia svetima ledinė Sibiro žemė, vargas ir nelaisvė visam gyvenimui.“ („Talismanas“)

Ne paraidžiui tai išsipildė.

Ledinė Sibiro žemė visam gyvenimui ir po mirties teko tik Juozui Grinkevičiui, ištikimam Lietuvos sūnui, jos valstybės interesų gynėjui. To gyvenimo bebuvo likę vos dveji metai. Tiksliau – ne gyvenimo, o bado kančių ir merdėjimo.

1943-iaisiais spalio 10 d. penkiasdešimties metų ažuolas mirė Sverdlovsko srities Gario lageryje. Guli jis ten amžinai, nes kapo nepavyksta rasti.

O statydamas savo šeimai namą (Perkūno al. 24c), rūpestingasis tėvas ir nenumanė, kad stato kapą savo mylimai žmonai. Po devynerių metų dukra Dalia slaptai parvežė, o paskui slapta ir palaidojo po namo grindimis savo motiną Pranę Grinkevičienę.

Dalia savo tėvą laikė vyro ir tėvo idealu, doros ir sąžinės įsikūnijimu, pavyzdžiu, kaip reikia visu savo gyvenimu paliudyti meilę Tėvynei. Yra išlikęs toks įrašas: „Pagal savo darbo pobūdį jis (tėvas) tvarkė Lietuvos užsienio prekybos reikalus. Perkant prekes užsienyje, reikdavo gauti jo leidimą. Jis labai ribojo tuos užsakymus, leisdavo tik būtiniausius. Sakydavo: „Lietuvai reikia gydytojų, inžinierių stažuotei.“ Jis buvo nepaperkamas. Tai buvo visiems žinoma. Nesunku įsivaizduoti, kokie kyšiai jam buvo siūlomi.

„Juk galų gale pasaulis laikosi ne ant vagių ir kyšininkų, ne ant abejingųjų, bet visada pasaulis laikėsi ant sąžiningųjų, dorųjų, kad ir kiek maža jų būtų.

Tegul jis žuvo, bet aš žinau, kad turėjau Tėvą, kuriuo galiu didžiutis, kurio sąžiningumas ir moralinis tyrumas buvo aukso vekselis.“

Ir kitoje vietoje: „Jo žodžiu labiau tikėjo nei vekseliu.“ Dalia turėjo nuotrauką, kur jos tėvas stovi ant laivo denio tarp kitų vyrų. Tai buvo ekspedicija, vežusi Lietuvos auksą į Švediją. Jis padėjo išvežti Lietuvos auksą ir į Angliją. Apie tėvo darbą banke Dalia rašė savo atsiminimuose. O kai jis pradėjo dėstyti „Aušros“ mergaičių gimnazijoje fiziką ir matematiką, mėgdavęs sakyti: „Suradau savo tikrąjį

pašaukimą.“

Motina – švelnumo, takto ir gerumo nešėja, pilna meilės savo šeimai ir visiems aplinkiniams, buvo gimusi Vėlinių dieną, ir tai, daktarės Dalytės įsitikinimu, turėjo didelės reikšmės motinos būdui („Моя мам задущная“¹). Buvo visada tyli, nemėgo jokių pasilinksminimų, suėjimų, išvažiavimų.

Tėvas sakydavo: „Palauk, kai tik Daliutei sukaks šešiolika, tada mudu su ja eisim ir važiuosim.“ Ir į operą jaunąją Dalytę pirmą kartą nuvedė tėvelis.

Daktarė nepaprastai mylėjo abu savo tėvus. Beveik kasdien rasdavo progų juos prisiminti.

Kai audavosi batelius, raištelius visada sumegzdavo du kartus. Aš nieko daugiau nesu mačiusi taip darant. Sakydavo: „Mamytė, kai buvau maža, mane išmokė, kad atsirišus nepriminčiau raištelio ir neapvirsčiau.“

Ji buvo tikinti. Prieš kiekvieną kelionę ar didesnį reikalą sėsdavosi minutę ant kėdės, pakeldavo akis į viršų, žegnodavosi ir sakydavo: „Matau Jėzaus širdį, matau Mariją, matau tėtuką, matau mamytę. Einu!“ Taip kiekvieną sykį.

Neatsimenu, kad kada būtų buvę kitaip. Labai retais atvejais sakydavo: „Nematau mamytės (arba tėtuko)“, ir sėdėdavo, kol pamatydavo.

Vaikystėje motina buvo nupirkusi mažajai Dalytei Dievo Motinos atvaizdą iš gintaro gabaliukų sudėliotame rombe.

Vežant į Sibirą, paveikslėlis liko namuose. Grįžusi jį pamatė pas giminaitę. Daugiau kaip du dešimtmečius graudžiai verkdamo, kad neišdrįsta paprašyti brangiosios motinos dovanos. Giminaitė gražinti nesiulė. Trejetą metų prieš mirtį vis dėlto paprašė.

Pašarvotai ant krūtinės gulėjo šventoji motinos dovana, rankose, jos pačios prašymu, buvo motinos fotografija (šventojo paveikslo, su kuriuo velionė daktarė nuėjo į amžinybę, nuotrauka kabo pas mane ant sienos).

Motiną laikė šventąja, sakydavo, kad už šventuosius nesimeldžiama – į juos meldžiamasi.

Į Laukuvą daktarė Dalytė atvažiavo baigusi Kauno medicinos institutą 1960 metais (pirmuosius du kursus baigė Omske). Vėliau ji man pasakojo, kad Omske, stojant į mediciną, viena Pedagoginio instituto literatūros dėstytoja, egzaminuotoja, primygtinai įkalbinėjo ją eiti studijuoti literatūros: „Jūsų pašaukimas – literatūra, ne medicina, apsigalvokit.“

Per stojamuosius egzaminus rašė apie Nekrasovą. „Tai mano Mamytės mylimas poetas. O vėliau – taip pat ir mano. Kai pirmąją tremties žiemą Mamytė mokė mane rusų kalbos, mes skaitėm tik Puškiną ir Nekrasovą.“ Dėstytoja sakiusi, kad jos rašinys labiau panašus į studijinį darbą, o ne į eilinį abituriento rašinį. Tačiau daktarė sakė, kad mediciną rinkosi dėlto, kad čia tikėjosi nesusidurti su politika. „Maniau, kad tai apolitinis mokslas ir darbas.“ O gyvenimas parodė visai ką kita. Tarybų Sąjungoje viskas politika!

Sprendžiant iš egzaminų pažymių, – stojančioji tikrai turėjo pagalvoti, ką rinktis. Šešeri metai po vidurinio mokslo baigimo, o visi dalykai išlaikyti puikiai.

„Tiesą sakant, man viskas buvo įdomu: ir medicina, ir literatūra, ir chemija, teisė, ir dar, dar...“

Daktarė Dalytė atsivežė su savimi visus studijų užrašus, neišskiriant nei karinio rengimo, nei marksizmo. Studijuodama Omske ir gyvendama pusbadžiu, ji vėl, kaip vaikystėje, taupė ir taupė, kad galėtų nueiti į teatrą, nusipirkti knygų. Dar išlikusios iš tų dienų „Воскресенье“, „Радищев“, „Судебные речи известных русских юристов“. Žymiuosius XIX–XX a. advokatus Konj, Plevako, Aleksandrova skaitė ir vertino ne mažiau už pasaulinės literatūros korifėjus. Kai norėdavo ką pagirti už gražią kalbą, vadindavo Plevako. Tačiau mažai yra ką taip pagyrusi. Dažniausiai šį vardą vartodavo

---

¹ Mano mama ne šio pasaulio.

ironiška prasme.

Advokato Aleksandrovo kalba, ginant Verą Zasulič, anksčiau minėtoje knygoje pabraukta ir įvairių spalvų rašalu, ir pieštukais. „У нас ли ненайти статьи закона коли надо ее найти“¹ – pabraukta ryškiu mėlynu rašalu.

Dalia turėjo ne tik fenomenalią klausą, bet ir atmintį. Minėtąją advokato Aleksandrovo kalbą mokėjo atmintinai. Paskutiniuosius kalbos žodžius – „она может отсюда выйти осужденною но она не выйдет опозоренною“² – gydytoja išstardavo su tokia jėga ir taip susijaudinusi, tartum iš tiesų priešais ją sėdėtų teisiamoji Vera Zasulič ir svarbiausias jos tikslas dabar būtų ją apginti.

Būdama veiklos žmogus, gyva, ekspresyvaus charakterio, gyvenime ir literatūroje mėgo lėtus, ramius žmones. Golsvortj – dievino, labai mėgo Dreizerį.

Įtikinau ją perskaityti S. Žeromskio *Nuodėmės istoriją* ir *Ištikimąją upę*. Nusipirko. Perskaitė. *Ištikimąją upę* padovanojo man, o *Nuodėmės istoriją* mano akyse suplėšė ir sudegino. Į priekaištus, kodėl neatidavė knygos man, atsakė: „Negalima tokių šlykštynių skleisti žmonėms. Tu dar duosi paskaityt mokiniams.“ Nebuvo ji puritonė, bet demonstratyvaus begėdiškumo nekenė.

Kai jau nebedirbo – skaitė. Nuo ryto iki vakaro. Ir dar naktimis. Nors, tiesą sakant, ir dirbdama skaitė be galo daug. *Švytury* kartą buvo įdėta lentelė skaitymo greitungui nustatyti. Pasitikrinom. Ji viršijo visas aukštutines normas, man neužteko lentelėje žemųjų. Kaip mano jaunystės draugės mama sakydavo, kirčiuodama žemaitiškai: „Kam talentą, kam pliką lentą...“

Plačiai ir labai giliai buvo išstudijavusi „Liaudies valią“ (Народная воля). Visą jos veiklą, daugumos dalyvių gyvenimus. „Plačiai ir giliai“ gali pasirodyti standartiškai, banalus žodžiai. Šiuo atveju jie turi tikrąją savo prasmę. Minėtos organizacijos žmonių veikla ją domino kilnumo, pasiaukojimo požiūriu, ne dėl revoliucinių idėjų.

Studijavo tą laikotarpį daugiau kaip dešimtį metų. Paaukojo daug savo neilgų atostogų laiko. Sėdėjo Vilniaus universiteto, Maskvos ir Leningrado bibliotekose. Maskviškis istorikas Stebakovas, liaudininkės Veros Figner dukterėčia Margarita Figner, rašytoja Pauliušenko, „Sovremeniko“ režisierius O. Jefremovas, statęs trilogiją

„Декабристы“, „Народовольцы“, „Болшевики“, – visi buvo jos aplankyti, išklausinėti, spektakliai peržiūrėti. Važiavome į laukus, kur, kaip spėjama, buvo įvykdyta bausmė dekabristams, suradome Novodevičės kapinėse V. Figner ir jos žymiųjų giminių kapus. Yra likę laiškų, kitų dokumentų iš to laikotarpio.

Vilniaus universiteto archyvuose ji „atkasė“ mūsų žymiojo geografo Lukoševičiaus ir Veros Figner (abu pasikėsinimo į carą dalyviai) 1906 metų susirašinėjimą (išlikusios laiškų faksimilės). 1969 metais savo studijų draugei rašė: „Grįžtu iš darbo ir skubu pasinerti į kitą pasaulį. Iki vėlyvos nakties skaitau Gerneto „Caro kalėjimo istoriją“ (История царской тюрьмы). Perskaičiau iki 1870–1880 metų – žuvau. Mane sukrėtė „Liaudies valios“ istorija. Perovskaja, Zeliabovas, Figner. O Dieve! Kokie geležiniai žmonės! Ir kuo toliau į mišką, tuo daugiau medžių. Dabar man prireikė krūvos knygų, retai gaunamų, seniai spausdintų. Atsiminimų tų, kurie kalėjo, revoliucijos sulaukė... Ruošiuos į Maskvą, į Leningradą, kad ten savaitei kitai gaučiau tas knygas. Laukiu filmo apie Perovskąją, pirmąją Rusijos moterį, pakilusią į ešafotą.“

Daktarę Dalytę traukė šie žmonės ir jų veikla. Tai buvo lyg vyresnieji jos dvasios broliai, kurių kilnumas atgimė joje. Beje, man atrodo, kad ši dvasios savybė – įgimta. Kaip talentas. Dalia Grinkevičiūtė turėjo šią Dievo dovaną.

Draugė, kuriai tąkart rašė minėtą laišką, būdama penktame kurse, nepagydomai susirgo. Dalia rašo

¹ Negi nerasi pas mus įstatymo straipsnio, jei reikia jį rasti.

² ...ji iš čia gali išeiti nuteista, bet nesugėdinta.

N. Chruščiovui laišką, rūpinasi, kad draugė gautų kelialapį į Čekoslovakiją. Tačiau ir po gydymosi ten draugė negali vaikščioti. Dalia vėl po metų siūlo draugams neruošti išleistuvių pobūvio, o už tuos pinigus nupirkti Vandai televizorių, tada taip retą daiktą, bet tokiam ligoniui nepamainomą kalbantį draugą. Deja...

Tuoj po 1979 metų Kalėdų pas mus lankėsi daktaras Algirdas Starkevičius, Lietuvos laisvės lygos įkūrėjas (jei dr. Starkevičius atsisakys įkūrėjo prioriteto, aš savo žodžius atsiimsiu).

Susitarė vėl susitikti Kaune pas Alf. Andriukaitį. Kai Dalia nuvažiavo į Kauną, dr. Statkevičius buvo jau areštuotas. Daktarė sugalvojo taip jį ginti. 1980 metų vasarą bus jų kurso susitikimas – instituto baigimo dvidešimtmetis. Ji iš tribūnos kreipsis į savo kolegas ir buvusius dėstytojus, kviesdama pasirašyti po pareiškimu, kad daktarą Statkevičių paleistų iš Černiachovsko...

Ir vėl deja... Dabar dėl mano mano mano kaltės! Aš jau sakiau baisius žodžius, aš liejau ašaras kaip prie karsto ir – „nugalėjau“.

Pasakiau: „Tave prakeiks visi draugai! Jokio susitikimo nebus. Pasiimk maišelį, kurį turi seniai susiruošusi. Tai bus tik tavo pačios palydos į tą patį Černiachovską. O iš paskos – ir aš pas jus. Aš nenoriu nenoriu nenoriu! Nestumk manęs tenai...“

Sunku kalbėti apie savo menkystę. Ir jeigu taip tik vieną kartą...

Bet apie tai neberašysiu. Jau seniai, kam reikėjo, parašiau. Tik tegu būna ji suprasta. Širdimi ji visada buvo pasaulio įvykiuose, jai brangių žmonių likimuose.

Prieš pat tarybinės armijos įžengimą į Afganistaną Maskvoje viename bute įvyko toks pokalbis:

– Andrejau Dmitrijevičiau! Jeigu jums kokiam norssvarbiam reikalui prireiks žmogaus gyvybės, aš pasiruošusi, pašaukite mane... Aš viena...

Po tokio netikėto pasiūlymo pirmoji Andrejaus Dmitrijevičiaus reakcija buvo išgąstis.

– Ką jūs, ką jūs, nereikia. Ne, ne... žmogaus gyvybės nereikia. Nereikia.

Kai akademikas Sacharovas pareiškė protestą prieš tarybinės armijos įvedimą, daktarė Dalytė blaškėsi, nežinodama, ką daryti, kaip elgtis, ir jaudindamasi kartojo: „Kas per žmogus, kas per žmogus! Juk apskelbs liaudies priešu ir sušaudys! O man ką kalbėjo: „Nereikia, žmogaus gyvybės nereikia!“

Vieno karšto ginčo metu ji manęs paklausė: „Ir ko tu taip bijau numirti?!“

Ką aš galėjau atsakyti? Vieną vienintelį, tokį patį gyvenimą turėjo ir ji...

Ji ne tik smerkė mane. Ji manęs gailėjo, gydė, globojo, kaip mokėjo ir galėjo.

1983 metais atsitiko taip, kad iš visų mano giminaičių albumų staiga dingio mano tėvo, savanorio, Vyties Kryžiaus kavalieriaus nuotraukos, kur jis buvo Lietuvos policininko uniforma. Aš puoliau į paskutinę galimą vietą ieškoti fotografijų. Patys apdovanojimai – Savanorio medalis, Vyties Kryžius ir dar vieno apdovanojimo dokumentai buvo paslėpti vežimų metais ir vėliau neberadom. Dabar nebeliko nieko – nei apdovanojimų, nei dokumentų, nei fotografijų. Grįždama iš paskutiniųjų paieškų, be perstojo verkiau: „Apvogė mirusį... Jo šventai užtarnautą garbę... Apvogė mirusį tėvą!..“ Dalia manęs neguodė. Visą laiką tylėjo. Kai parvažiavom namo, ji sako: „Aš tau turiu pasakyti labai svarbų dalyką. Labai. Tik tu nebeverk. Išklausk.“

Tuo tarpu man niekas nebuvo svarbu, apie nieką kitą negalėjau girdėti, bet mačiau jos veidą, mačiau, kaip stengiasi įveikti savo jaudinimąsi, ir negalėjau nepatikėti dalyko svarba. Kaip per sapną išgirdau tvirtai skanduojamus žodžius: „Šiandien, šią valandą, aš tau įteikiu Vyties Kryžių. Tokį patį kaip tavo tėvo. Jis vėl tavo namuose. Tu jį gauni...“ Ir ji pradeda vardyti, už ką jį gaunu...

Paskui mes sukalbėjom, dabar verkdamos abi, „Lietuva, Tėvyne mūsų“.

Tai nebuvo psichologinis triukas. Tai buvo šventas aktas. Aš tada jį priėmiau kaip Švenčiausiąjį

Sakramentą, kuris man suteikė jėgų toliau gulėti (tiesiogine šio žodžio prasme) ant jos „Laptevų jūros“.

Po septynerių metų aš atgavau tėvo fotografijas, o vėliau iš archyvų ir visus apdovanojimų dokumentus.

Kai vėl pamačiau tėvo fotografijas ir ant jo krūtinės brangiuosius apdovanojimus, „savojo“ atsisakiau.

Gerbiamasis skaitytojau! Jūs supratot. Tai pasakojimas ne tik apie mano tėvą, tai pasakojimas apie ją! Jos sugestyvią dvasios jėgą, kilnumą, apie visas jos galias, kurių taip bijojo jos priešai, neišleisdami niekur – nei į užsienį gyventi, nei paskutiniu laiku į Maskvą, niekur.

Grįžtu į pirmuosius daktarės Dalios gyvenimo ir darbo metus Laukuvoje.

Ką ji būtų galėjusi papasakoti apie savo buvusį gyvenimą?

Ištrėmimas, pabėgimas, tik jai vienai žinoma motinos mirtis (saugume laikoma pabėgimu į užsienį) ir palaidojimo vieta, kalėjimas, teismas (особое совещание), lageris, vėl tremtis, mokslas speckomendantūrai prižiūrint, pagaliau diplomas ir pirmoji laisvo darbo vieta.

Visa tai, be abejo, suregistruota popieriuose ir popierėliuose, sudėta į aplanką ir perduota ten, kur tokie dalykai perduodami, kad būtų ir toliau akylai saugojama TIEK jau spėjusi NUSIKALSTI NEREABILITUOTA buvusi politkalinė ir spectremtinė, o dabar Laukuvos ligoninės gydytoja Dalia Grinkevičiūtė.

O miško paukštis – į mišką žiūrėjo.

Netruko nereabilituoti vėl nusikalsti.

Nepraėjo nė pusantrų metų nuo atvykimo į paskyrimo vietą, ir perkūnas iš giedro dangaus trenkė pačiame viduržiemį.

Persikėlusi iš Omsko į Kauno medicinos institutą, studentė Dalia Grinkevičiūtė paskutinius ketverius metus pragyveno šalia motinos kapo. Apie tai ji pati pranešė saugumo organams, suteikdama galimybę ir jiems atsipūsti. Pranė Grinkevičienė nepabėgo į užsienį, o tik slapčia dukros Dalios buvo parvežta į Tėvynę, į Kauną, čia mirė ir dvylika metų išgulėjo po savo namo cementinėmis grindimis.

Bet juk tai negirdėta iki šiol vieša akcija! Įžūli. Politinė.

Taip 1962 m. vasario 13 d. Dalia Grinkevičiūtė pirmąkart Lietuvoje viešai išvilko iš baltų nekaltybės rūbų Geležinio Felikso riterius.

Dabar perlaidojimai – ne naujiena. O prieš trisdešimt metų? Kas būtų išdrįšęs tada vidur baltos dienos nueiti į saugumą ir pasakyti: „Aš atėjau jums pranešti, kur palaidotas žmogus, kurio jūs ieškote dvylika metų. Noriu jį perkelti ten, kur jam pridera būti.“ Šitokio įvykio Kauno saugume nebuvo buvę. Ir nebebuvo.

Ir kas išdrįso padaryti tokį pareiškimą? Buvusi politkalinė, spectremtinė, vos pradėjusi dirbti kaimo gydytoja, kuriai visų tarybinių dievų nustatyta sėdėti kaip pelei po šluota ir žiūrėti valdžiai į burną. Kitaip – ne tik nelauk nieko gero, bet žiūrėk – sugrįši į tą patį saugumą, tik jau ne per paradines duris...

Ir, žinoma, visada taip ir buvo.

Dulkė buvo nupūsta, sutrypta, suniekinta.

Atlėkė vasario 16 d. iš rajono komisija, net nepaklausė, kur buvo, ką veikė tą vieną dieną gydytoja, nutarė: pravaikšta, papeikimas.

Taip. Ji pravaikščiojo tą baisią dieną po Kleboniškių kapines, antrąkart laidodama motiną.

Vėliau užrašys: „Laidotuvių pabaigoj pakilo vėjas. Žemė maišėsi su dangum nuo sniego, atrodė,

kad vėtros atskrido iš paties Trofimovsko ir nori išplėsti ir nusinešti savo auką atgal ten, iš kur ji pabėgo.“

O papeikta buvo ne už pravaikštą, o už tai, kad pravėrė tas duris, kurių nedera varstyti tokiems kaip ji ir pirštu rodyti į Felikso riterių darbus.

Netruko ir pavaldiniai sužinoti savo vedėjos pilietinį statusą...

Nepartinė. Užnugaris – tik Sibiro platybės ir kalėjimo bei lagerių kiemai, o laikosi kaip pirmasis partijos sekretorius. Reikalauja nurodymus vykdyti tiksliai ir laiku. (Kokie buvo puikūs dveji laisvės metai be jokio ligoninės vadovo! „Kaip dirbom, taip buvo gerai.“)

Ir prasidėjo... Vieni už laisvę dirbti kaip nori ir kiek nori, kita pusė – už griežtą drausmę, tvarką, blaivybę ir besąlygišką pareigų vykdymą.

Ji gynė savo žmogiškumą, orumą, savarankiškumą prieš mažaraščius, nemokšas ir karjeristus, norėjo tikrų darbo rezultatų (ne prirašytų, kaip liepdavo prieš komisijas apylinkės vadovai), norėjo sąžiningai viską užsidirbti. Prisikentėjusi stumdymo, smurto, prievartos tremty ir kalėjime, norėjo būti žmogumi, ne pastumdėle, o ją LAUŽĖ VISI: sekretoriai rajone, sekretorė apylinkėje, sekretorius iš kolūkio, visų rangų pirmininkai, kiti viršininkai...

Kolūkio partijos sekretorė, norėdama pasižymėti darbo originalumu, sugalvojo tikrai retą dalyką. Surinko miestelio tarnautojas, žinoma, ir ligoninės darbuotojas, ir paskelbė: „Reikia pagaliau kolūkio melžėjoms duoti poilsio dienų. Jūs, kurios dar nemokate melžti, išmoksitė.“

Štai ir pavaduosime mūsų brangiąsias melžėjas. Bus labai gražu! Gydytojos, mokytojos, seselės draugaus su melžėjomis! Ir tai pirmasis padarys mūsų kolūkis!“

Dalia nesutinka:

– Aš savo darbuotojų neleisiu. Apie save nė nekalbu. Sesutės ir akušerės atsidūsta. Su dėkingumu pažvelgia į vedėją... Bet vedėja per gamybinį ligoninėje išrėžia tokią kalbą, už kurią jos ir šiandien sako – nevisprotė...

– Akušerės ir seselės neturi teisės dirbti žemės ūkyje. Taip pat griežtai draudžiu seselėms šluostyti grindis ir panašius darbus dirbti. Juk taip ligoninėj galima naujagimius ir stablige užkrėsti!..

Pirmieji darbo metai Laukuvoje sutapo ir su masiniu tremtinių grįžimu iš Sibiro. Leidžiami ir neleidžiami jie grįžo į Tėvynę, namo, į savo gimtąsias sodybas.

Gydytoja Grinkevičiūtė, perėjusi visą sunkų grįžimo kelią, puikiai suprato tremtinių padėtį, stengėsi padėti jiems įsikurti, įsidarbinti. Kam galėjo, duodavo darbo savo ligoninėje. Visa tai, aišku, nepatiko vietinei ir rajono valdžiai. Tiesiogiai ir netiesiogiai spaudė gydytoją atsisakyti savo pagalbos lemties draugams.

Atsirado ligoninėje ir nauja virėja. Gamino puikiai, virtuvė blizgėjo. Rodos, visi buvo patenkinti. Kur tau!

– Atleisk virėją. Atleisk, ir viskas.

– Kodėl? Kuo ji jums neįtinka? Ji dirba puikiai!

– Atvirai? Sėdėjo kalėjime. Teista 25 metams! Gamino miškui valgį...

– Ar ji neatsėdėjo? Neatliko bausmės? Jei neatliko – pasiimkit, vežkitės! Tegų atsėdi iki galo. Kai grįš, aš ją vėl priimsiu į darbą! Juk žmogus ir iš kalėjimo grįžęs turi kur nors gyventi, ką nors valgyti! Jei mes jiems neleisim dirbti, ką jie darys?

– O kas jiems neleidžia dirbti?

– Demagogai! Jūs gi liepiat virėją išvyti iš darbo! Už ką?

– O komjaunuolių mergaičių ar gydytoja nepažįsta? Gal jos virti nemoka? Ar gydytoja nėra girdėjusi, ką kalba kolūkio pirmininkas? Laukai pilni akmenų! O rinkti nėra kam... Ar negalėtų

dabartinė virėja pašvaistyti akmenukų?

Virėja kai ką girdėjo, šį tą numanė, o suprato viską. Nenorėdama, kad dėl jos kentėtų nekalti, pati parašė pareiškimą ir atnešė ligoninės vedėjai.

O Dalia visų ten buvusių darbuotojų akivaizdoje pareiškimą suplėšė, virėjai liepė grįžti į virtuvę dirbti savo darbą ir nesikišti ten, kur jai nereikia.

– Priimti ar atleisti darbininkus į ligoninę – mano teisė. Kas gali ją iš manęs atimti?!

Atėjo iš rajono vyriausiojo gydytojo įsakymas („per vedėjos galvą“), kad Laukuvos ligoninės virėja Aniceta Račkauskienė atleidžiama iš darbo. Jokių komentarų. Užtat paprasta ir aišku: teises užmiršk, galvok apie pareigas...

Ne mažesnis kaip po motinos perlaidojimo šokas ištiko rajono valdžią, kai daktarė Dalytė susirėmė su dešimčia uniformuotų ir civilių valdininkų. Tada kiekvienas valdininkėlis buvo gerbiamas, o ką jau kalbėti apie prokurorus, milicininkus. Net kontoros sargas ar valytoja, jei jie partiniai, buvo pateptieji. Ir nedrįsk nepartinis jiems ką nepatinkamo pasakyti: prieš partiją, valdžią eini!

Kartą, kai liaudies teismo vykdytojai ir miestelio valdininkai pradėjo jėga kraustyti iš savo namų grįžusią tremtinių šeimą, daktarė Dalytė, išgirdusi draskomų žmonių klyksmus, atbėgo į egzekucijos vietą. Užstojo lovoje gulinčią pacientę ir susirinkusiems „teisingumo“ vykdytojams pareiškė: „Aš pasipiktinusi ir griežtai protestuoju prieš tokį nežmonišką pareigūnų elgesį. Kaip gydytoja, neleidžiu nešti ligonio su lova. Stovėsiu, kol jūs paliksit ligonę ramybėj!“

Bet jie pasirodė gudresni. Gydytoją iškvietė į „ekstra įvykį“, o ligonę išnešė į gatvę.

Po to, kai ją atleido iš darbo, sutikdavom tuos pačius vykdytojus, jų akys ir išraiškingi veidai sakė: „Na ką, mandroji? Neleidai mums anos iškelti, o mes ir tave „iškėlėm“!..“

Ne vienas vyras apkula savo žmoną. K. S. mėgo tą daryti dažniau negu kiti. Žmona kantriai nešė savo dalią. Atsitiko, kad eilinį kartą „darbuodamasis“ sulaužė jai du šonkaulius. Moterį paguldė į ligoninę. Galėjo, žinoma, moteris daktarei sumeluoti, pasakyti, kad susilaužė pati, bet pasakė teisybę.

Daktarė, eidama iš ligoninės pro K. S. namus, rado jį besėdintį ant suolo su draugais.

– Nepridėk, S... kai, nuo savęs asmeniškai man darbo. Aš jo turiu per akis... O valgj vaikams dar ilgai gaminsi vienas...

– Ak, ta gyvatė raudonoji! („Raudonoji“ dėl to, kad buvo rudukė.) Ta senmergė prakeiktoji! Ar nematai manęs vieno? Kieme? Ne, kad tik prie žmonių išdergti!..

– Tai kad tu saviškių nebijai. Tik svetimo dar kiek irpasigėdini.

Moteriai šonkauliai daugiau nebelūžo. Atsipirkdavo mėlynėmis.

Jauna sesutė L. S. dirbo aplaidžiai. Turėjo ir keistą įprotį: kai tik ligoninė gaudavo siuntą naujos patalynės, būtinai pasiimdavo į namus patikrinti jos kokybę. (Aišku, nieko niekam nesakiusi, ir laikydavo, kol pasigesdavo revizoriai.)

Buvo ir kitų nesklaidumų. Užtat buvo komjaunuolė, visuomenininkė.

Nežinia, ar tai buvo užsakyta provokacija, ar jos pačios sugalvota, bet komjaunuolė sesutė parašė savo nepartinės ligoninės vedėjos patarti, ar stoti jai į partiją, ar ne.

– Man atrodo, jums pirma reikėtų sutvirtėti darbe, kadkitos sesutės galėtų iš jūsų imti pavyzdį. O dabar – vienta bėda...

O bėda buvo užkritusi didelė. Per sesutės aplaidumą paskiepytas vaikutis susirgo odos tuberkulioze... Įvykusią nelaimę gydytoja ir sesutė suprato savaip. Sesutei atrodė, kad su raudona knygele ši nelaimė – tik nereikšmingas nutikimas, gydytojai – visai kitaip...

Tačiau vyriausiajam gydytojui sesutė pasiskundė, kad ligoninės vedėja atkalbinėjo ją stoti į partiją politiniais motyvais.

Dar ir kolūkio komsorgė pridėjo savo: „Gydytoja neleidžia sesutėms eiti į komjaunimo susirinkimus ir dirbti visuomeninį darbą.“

Mano kaimynystėje gyveno milicininkas. Kai tik pasigerdavo, atsisėdavo ant savo namo slenksčio ir šaudydavo į varnas šventoriaus medžiuose. Vieną šeštadienį, taip pat pasigėręs šokių metu, visiškai be priežasties peršovė jaunam elektrikui galvą. Jaunuolį atvežė į ligoninę. Atvyko daktarė. Kaip ir reikia tokiu atveju, paėmė milicininko kraują. Pristatė į prokuratūrą, o ten kraujo analizė „dingo“. Tada daktarė su kolūkio partorge nuvažiavo į prokuratūrą paliudyti, kad milicininkas buvo girtas. Jaunuolis – našlaitis, užaugęs vaikų namuose, nėra užtarėjų, kurie pareikalautų nubausti kaltininką. Prokuratūra ir milicija mundurą „išsuko“. Dabar tas milicininkas garsus veteranas, dirba rajono centre, ne vienas straipsnis su nuotraukomis buvo mūsų rajoniniam apie jį ir jo „žygdarbius“.

Ir jis pats, ir giminės, kai susitikdavom, varstydavo mus žvilgsniais tarsi peiliais.

Jaunuolis elektrikas išliko gyvas... Po galvos operacijos atiduotas į invalidų namus.

Keletą metų prieš pensiją mano motina dirbo bakalėjos parduotuvėj. Ligoninės ūkvedys kasdien ateidavo ligoninei produktų ir prašydavo susvarstyti prekes taip, kad liktų „mažilikė“, t. y. pusė puslitrio (tais laikais dar gamindavo tokius).

Šalimais buvo mėsos ir žuvies parduotuvė. Nemačiau, bet įsitikinusi, kad toje parduotuvėje lygiai to paties prašydavo. Vadinas, pusryčiams ūkvedžiui ir jo draugui dezinfektoriui „ant galvos“ kasryt tekdavo po pusbutelį, per dieną prasimanydavo dar po tiek. Ir vaikščiodavo vyrai per visą dieną narsūs, pasipūtę kaip povai, su niekuo nesiskaitydami. Ką jau ten vedėja! Nepartinė lagernikė! (Jie abu partiniai, antrasis buvęs net saugumo vertėju!)

Apie rytinių išgėrimų šaltinį aš žinojau, bet sakyti daktarei Dalytei negalėjau: būtų buvęs skandalas ligi debesų. Kuris iš jų būtų išlėkęs iš darbo, kuris likęs – nežinau. Be to, būtų nutrūkę ryšiai su mūsų šeima. O mano mama gamino Dalytei pietus, nes valgykloje bei kitur ji sunkiai prisitaikydavo maistą, turėjo skrandžio opą.

Anksčiau minėti draugai po dviejų laisvų dienų nuolat prisidėdavo dar ir trečią – pirmadienį. O kam jie tada partiniai? Turi gi jiems už tai priklausyti lengvatų!

Vyrai, pirmadienį neatėję į darbą, aiškino: „Saugume buvom. Rajone!“ (Težino savo vietą ir vertę, težino, kas tikroji valdžia ligoninėj, kokie vyrai yra šitie darbuotojai.)

Vedėja kentusi neiškentusi skambina saugumo viršininkui, ar negalėtų jis paskirti jos vyrams atvažiuoti į saugumą kitą dieną arba kad ir pirmadienį, tik po pietų, ypač ūkvedžiui, nes jis būtinai reikalingas iš ryto. Reikia patiekti produktus kasdien dvidešimčiai ligonių...

„Saugumiečiai“, aišku, gavo pylos, bet neregėto vedėjos įžūlumo nepamiršo...

Kiekviena tinkama proga daktarė pabrėždavo personalui: „Kalinio ir ligonio davinyš – šventas! Nevalia nuo jo nutrupinti nė grūdelio.“ Ir vis tiek „trupiniai“ ūkvedžio rankose virsdavo „velnio lašeliais“. Vedėja kėlė balsą, vyrai griežė dantimis ir gniaužė kumščius. O vieną kartą ūkvedys Vėlavičius smogė daktarei į krūtinę...

Klaipėdos studentė, politkalinė O. M., būdama kalėjime ir lageryje, susipažino su Jehovos liudytojais. Tai krikščionių tikėjimo atšakos nariai, persekioti sovietiniais laikais daugiausia dėl to, kad neleido savo jauniems vyrams tarnauti kariuomenėje. Atlikusi aštuonerių metų bausmę, O. M. grįžo į Lietuvą. Gabi ir darbšti mergina išmoko siūti, dailiai megzti ir kitų panašių darbų. Kukli, inteligentiška

amatininkė greit gaudavo darbo, bet... greit jo ir netekdavo. Kai tik vietinė valdžia sužino, kad tai buvusi politkalinė, o dar jehovistė, tuoj sugalvoja įvairiausių dingsčių – ir O. M. vėl bedarbė.

– Tu veltėdė! Antitarybinis elemente! Ar nesiimsi darbo?

Vėl viskas iš pradžių... Įsidarbinimas ir išėjimas iš darbo kaip du vandens lašai panašūs, tik darbovietės pavadinimas kitas.

Netekusi vilties bet kur gauti darbo, O. M. nuėjo į Šilalės miliciją: „Darykit, ką norit! Nurodykit, kur turiu dirbti, kad neišvarytų.“

– Gerai. Mes tau duosim darbo. Tik atnešk iš gydytojo pažymėjimą.

O. M. nuėjo į Laukuvos ambulatoriją ir paprašė gydytojos Grinkevičiūtės pažymos, kad ji gali dirbti Laukuvos plytinėje.

– O ką tamsta ten dirbsit? Raštinėj, ar plytas nešiosit?

– Prie plytų. Ką lieps, tą ir darysiu: rūšiuosiu, nešiosiu. Apžiūrėjusi būsimąją plytų nešiotą, gydytoja parašė ir padavė pažymą. Ši mandagiai padėkojo ir pasuko link durų. Čia ji žvilgtelėjo į popierėlį ir aiktelėjo: „Daktare, ką jūs parašėt? Juk manęs nepriims į darbą! Man liepė atnešti pažymėjimą, kad aš galiu nešioti plytas!“

– Aš parašiau viską, ką jūs galit ir ko negalit. Nuneškit pažymą tam, kas jus siuntė, ir su juo kalbėkit. Tegu milicijos pareigūnai nemano, kad mano rankomis gali smaugti žmogų. Aš – ne lagerio budelis, o gydytoja.

Mergina nuleido galvą ir sušnabždėjo:

– Ką aš galiu su juo kalbėti? Jis – didžiausias mano priešas...

Rajono saugumo viršininkas yra klausęs Dalios Grinkevičiūtės, kodėl ji, kai adeido iš darbo, neatėjo pas jį. Ji jam į klausimą neatsakė. Tiksliau sakant, atsakė tuo pačiu klausimu, pakartodama jį kelis kartus: kodėl? kodėl? kodėl?

Kodėl jis to klausė, nesuprantama, juk jis ją puikiai pažino. Nekalbant jau apie ką nors kita, net žodis „kompromisas“ jai buvo tarsi keiksmazodis, nors tas žodis, tartum koks gyvas daiktas, už jo nepripažinimą nuolat keršijo. Visa galia. Visa tarybine galia.

Dievas, pašaukęs ją į pasaulį ir apdovanojęs daug kuo, nedavė jai tų savybių, kurios būtinos kiekvienam kasdieniniame gyvenime. Aš tą jai dažnai piktai primindavau, kaltindavau, kaip gali žmogus su aukštuoju išsilavinimu nesuprasti elementarių dalykų, paprastų gyvenimiškų situacijų?

Ji paprastai atsakydavo, kad niekas niekada negauna visko: jei duota viena, neduota kito.

Nemokėjusi slėpti savo požiūrio, minčių ir jausmų, ji buvo tartum akla ir kurčia šiai sričiai. Rodos, elementarus savisaugos jausmas reikalautų vieno ar kito nesakyti, nedaryti, bet ne – būtinai pasakys, ką galvoja, padarys, kaip jai atrodo reikalinga... Ir visad tiesiai, visad atvirai...

Aš tai vadinau rąstų vertimu ant savo kelio. Kiek ji jų privertė!

Rajoną vizitavo Sveikatos apsaugos ministerija. Susirinkime po vizitacijos, dalyvaujant partijos pirmajam ir antrajam sekretoriui, vykdomojo komiteto pirmininkui ir t. t., aptarė vizitaciją.

Laukuvos ligoninės vedėjos Dalios Grinkevičiūtės pasisakymas:

„Donorystė – ne tik medikų reikalas. Gydytojai, seselės – kasmet duoda kraują. O kas iš partkomo ar vykdomojo yra davęs kraujo? Iš apylinkių vykdomųjų? Ar suorganizavo kas žmones, ar atvedė nors kelis? Kas parodė pavyzdį?“

Bažnyčia savo prestižą išlaiko! Pas mane kunigas Brazdeikis pats ir jo tarnautojai atėjo organizuoti!

Mano apylinkės Juodainių felčerinį-akušerinį punktą iškėlė iš specialaus pastato į baudžiamos laikų namą, kurį ruošė muziejui. Be telefono, toli nuo kelio, dar ir malkų nėra. Ir vien dėl to, kad

specialiajame pastate panoro apsigyventi tarybinio ūkio direktorius!“

Vyriausiasis gydytojas čia pasakė, kad Laukuvos ligoninei lėšų daugiau neduos, nes mes ir taip visko per pilni, o rajoninės ligoninės gydytojai vaikšto su suplyšusiais chalatais.

„Aš jums patariu: pasidomėkite, iš ko kasdien geria jūsų ūkvedys (pasako pavardę), ir jums bus aišku, kodėl jūsų gydytojų chalatai suplyšę.

Aš nežinau, kur dingsta jūsų spiritus vini, manasis susigeria į kietą ir minkštą inventorių, į malkas, receptus (t. y. už išspausdinimą) ir t. t., ir panašiai.“

Po susirinkimo gydytoja Vaitiekienė garsiai pasakė: „Grinkevičiūtė išėjo iš proto.“

Iš tiesų. Anais laikais ministro akivaizdoje išvanoti šitiek ponų ir ponelių, partijos komitetą, vykdomąjį, apylinkės valdžią, ūkio vadovus ir dar, ir dar...

Kai į tų ponų daržus krito po akmenį, nieko daug jie ir nepajuto. O kai jie visi po vieną akmenį pradėjo mesti į jos daržą, tiksliau – į ją pačią...

Rajono ideologai ir saugumas, supratę, kad gydytoja Grinkevičiūtė niekada netaps tarybine ir net nesistengs rodytis tokia, pradėjo ją „neutralizuoti“, t. y. naikinti kaip žmogų ir asmenybę, kad nedarytų poveikio aplinkiniams.

Rėmėjų ir pagalbininkų valdžios galiūnams niekada netrūko.

Partijos komiteto instruktorius Sirvydas perdavė gydytojai rajono valdovo nuosprendį: „Partijos rajono komitetas yra tos nuomonės, kad jums reikia pakeisti gyvenamąją vietą, išvykti iš Šilalės rajono.“ O rajono pirmasis sekretorius prie liudininko antrojo jau anksčiau buvo sakęs, kad jis turi gavęs apie ją žinių iš KGB.

„Aš vaikštau po Lietuvos žemę, po savo protėvių žemę, o ne po partijos komiteto žemę. Jų kraujas susigėrė į šią žemę, ir tai duoda man teisę joje gyventi.“

Tada buvo sušaukti apylinkės deputatai, pareikštas jiems partijos rajono komiteto „pageidavimas“, ir šie vieningai pakėlė rankas atleisti gydytoją iš darbo.

„1974 metais buvau atleista iš darbo saugumo organų reikalavimu.“

Tačiau deputatų sesijos linčas nepatenkino šios akcijos organizatorių. Viskas buvo atlikta nepakankamai viešai ir skambiai.

Reikėjo nuolat nepaklūstančią tarybinio gyvenimo normoms gydytoją sutrypti viešai ir taip, kad daugiau nebepakeltų galvos, kad būtų perspėjimas kitiems: štai kas laukia tų, kurie neklauso partijos-motinėls ir tėvulio-saugumo. Be to, po Kalantos susideginimo rajono pirmasis sekretorius pasakė: „Aš Šilalės rajoną padarysiu sterilų.“ Tai reiškė – išvysiu visus, kas bent kiek praeityje „susitepęs“, o neduokdie, dar pasakęs anekdotą apie Sąjungos pirmąjį.

Užtat ir apylinkės deputatams rajono galvos įgaliotinė pasakė: „Teigiamų pasisakymų būti negali. Tik – atleisti, išvyti iš rajono.“ Į tai apylinkės galva atsakė: „Vyti nereikės. Atleisim – pati išlėks.“

Neišlėkė.

Iki to laiko, vaistininkės Drevinskienės paskaičiavimu, jau buvo iš rajono išvyri 68 žmonės. Tad atėjo laikas 69-ajai.

Rajoniniam laikrašty pasirodė straipsnis prieš gydytoją.

Tai buvo iš žodžių sukrautas inkvizicijos laužas, ant kurio sudegė viskas: sunkiausias tų laikų kaimo gydytojo darbas, žmogaus garbė, visas gyvenimas.

Atrodė, kad straipsnį rašė ne rajono saugumo viršininkas (Bernardas Vitkevičius) ir jo žmona (Vitkevičienė), o pats Berija su visais kaulų laužytojais. Parašas buvo tik saugumiečio žmonos.

Kyla klausimas, kam to straipsnio bereikėjo, jei žmogus iš darbo jau atleistas? Anais laikas būdavo

taip: straipsnis, jame išdėstomi visi žmogaus „nusikaltimai“ ir po to – atleidimas. O čia – atvirksčiai. Matyt, straipsnis turėjo tikslą pristatyti gydytoją prie savižudybės arba atvesti žmones su kirviais, kad ją užkapotų...

Šiaip ir taip, žmogus turėjo neatlaikyti – bėgti kur akys veda... Juk atsakyti, paneigti parašytą straipsnį tada nebuvo galima. Visi laikraščiai priklausė Komunistų partijai ir jos vaikams. *Tremtinio* tada nebuvo. O žmonės spausdintu žodžiu šventai tikėjo.

Nors atsimenu vieną tremtinę, kuri pasipiktinusi tada pasakė: „O tamsta daktare atmok tiems paršams. Parašyk, kaip iš tiesų buvo.“ Deja, „atmauti“ – galimybės jokios. Kaip ir paaiškinti „liaudžiai“, kodėl negalima to padaryti.

Kiek žmonių dėl tokių kaip Vitkevičienės parašymų pateko į kalėjimus, Sibirą, net buvo numarinti.

Ji rašė, ką norėjo, kas tik atėjo į galvą, nes žinojo – nė už vieną žodį atsakyti nereikės.

Po straipsnio pasirodymo gydytoja pasakė: „Tegu rajono laikraštis skiria man tiek vietos, kiek saugumo viršininko žmonai, aš atsakysiu į visus jos kaltinimus.“

Deja, tai buvo dar tik 1974 metai.

Išlikęs toks įrašas:

„Laikraštis – straipsnis.

Galbūt tu išeisi iš proto arba nusižudysi.

Galbūt tu iš nevilties žengsi kokį nusikalstamą žingsnį, ir tada – į kalėjimą.

Kiekvienas, kas mane engia, gauna paaukštinimą.“

Daktarė Dalytė visų šių akcijų metu sirgo. Po to metus laiko turėjo invalidumą, kurio pratęsti į Vilnių nebevažiavo. Tada bendro darbo stažo jau turėjo 29 metus ir 9 mėnesius. Naujo darbo neieškojo.

– Jei netikau čia dirbdama, kaip įtiksiu kitoj vietoj? Juk visur ta pati Tarybų Sąjunga, ta pati tarybų valdžia.

– Ak taip?!

– Taip. Jei jums nepatinku, leiskit iš Tarybų Sąjungos išvažiuoti...

– ??!

Pusbrolis Vitalijus Stacinskas iš Paryžiaus siuntė iškvietimus vieną po kito, o tarybų valdžia nekenčiamai gydytojai jau ruošė naują linčą deputatų sesijoje, dabar aukštesnio lygio – rajoninį. Į sesiją daktarės nekvietė. Teisė už akių.

Už ką?

Už veltėdystę. Perdavė milicijai.

– Bet aš jūsų nesuprantu: kai dirbau, jūs mane iš darbo išvarėte, kai nedirbu, jums vėl nepatinka – varot dirbti. Kokia čia jūsų logika? Be to, jaunuoli, man beveik penkiasdešimt, išdirbau – trisdešimt metų, dalį sunkiais karo metais Užpoliarėje, iš viso Sibire – penkiolika metų, esu ligonė, o pažiūrėkit po tarybų valdžios langais – kiek mėlynosių ir trykštančių sveikata jaunuolių vartaliojasi saulėj. Ar jie jums neįdomūs?

Jaunas milicininkas rauda, muistėsi, skėsčiojo rankomis... „Man liepė...“

Rodė rajono sesijos dokumentus – įvairius nutarimus ir vėl, atsitokėjęs, prašė jo neišduoti, o pasinaudoti tais dokumentais daktarei vis dėlto neleido...

Partijos komitetas įsakė vykdomajai valdžiai visomis leistinomis ir neleistinomis priemonėmis susidoroti su gydytoja, o kai ji esamomis sąlygomis atsisakė dirbti bendrai, pradėjo ją terorizuoti už

tai, kad nedirba. Bijojo, kad nepasklistų gandas apie uždraudimą dirbti pagal profesiją.

Berufsverboten? Kur? Tarybų Sąjungoje? Ne... kapitalistinėse...

Poetą Brodskį taip pat teisė už veltėdystę ir ištrėmė iš Tarybų Sąjungos. Doktorės Dalytės neištrėmė, nors pati prašėsi kelis kartus. Neišleido. Tiesą sakant, buvo beišleidžia, bet paskutiniu momentu apsigalvojo ir nebeišleido...

Kodėl?

O kas juos žino... Buvo atvažiuavęs specialiai šiuo reikalu iš Vilniaus KGB majoras P. Išsikvietė į Šilalę doktorę Dalytę. Kalbėjosi... Kas jam nepatiko, ko pamatė per daug, ko pritrūko – nežinia. Gal kada archyvai atsakys.

Doktorė Dalytė kalbėjo, kad čia vėl įtakos darė Šilalės KGB viršininkas, dabar jau kitas, ne Vitkevičius. Pastarasis už beprecedentinę operaciją su ja gavo paaukštinimą – iškėlė į didesnį miestą.

Keli žodžiai apie pusbrolių.

Dailininkas Vitalijus Stacinskas su kitais Maskvos dailininkais Chruščiovo laikais ruošėsi pastatyti stalinizmo aukoms paminklą. Vėliau už tai pateko į valdžios nemalonę. 1977 m. emigravo į Prancūziją.

Pusbrolis labai mylėjo ir rūpinosi Dalyte. Ji dažnai lankydavosi pas jį Maskvoje, kur susitikdavo ir su kitais dailininkais, muzikais ir, žinoma, disidentais.

Savo patirtimi ir iškvietimais pusbrolis stengėsi ištraukti pusseserę iš Tarybų Sąjungos.

Po doktorės mirties parašiau jam laišką. Pridedu kelis sakinius iš to laiško apie doktorės Dalytės pasiruošimą įsvažiuoti.

„Kaip Jūs jau žinote, Ją ruošėsi išleisti. Viskas buvo suruošta. Beveik. Bet nelaimingasis – jis visą gyvenimą nelaimingas!..

Netgi tai, kas kitiems atneša pasisekimą, naudą – prieš Ją atsigręždavo Jos nenaudai.

Atvažiavo iš Vilniaus majoras. (Žinau ir pavardę.) Matyt, pasižiūrėti asmeniškai, kokį paukštelį išleidžia. Ėmė kalbėtis. Paprastai. Apie smulkmenas. Juokauti, nors man ir nereikia Jums kalbėti apie Ją, pats žinote, mokėte Ją: „Būk tyli, apsimesk kvailute ir pan.“, bet ar paslėpsi ugnį maiše?

Jeigu vienas režisierius Vivjen Li pavadino princese iš prigimties, tai mūsų brangioji Dalytė buvo – imperatorė! Pradedant Jos didinga karališka eigastimi, grožiu, išdidumu, baigiant neeiliniu išsilavinimu, erudicija, artistiniu ir oratoriniu talentais – viskas atsisuko prieš ją...

O Dalytės išdidumas! Nieko gi jis nepalikdavo abejingu! „Brangiuosius“ bukapročius jis atvesdavo į pasiutimą, draugams keldavo pasididžiavimą ir džiaugsmą...”

Iš Tarybų Sąjungos gydytoja Grinkevičiūtė taip ir neišvažiavo.

Pasirodžius Vakaruose jos atsiminimams apie tremtį, gyvenimas Lietuvoje jai tapo antru Sibiru, o mažasis mūsų miestelis – lagerio zona.

IŠ DALIOS GRINKEVIČIŪTĖS UŽRAŠŲ

Klaida manyti, kad turi būti veika.

Mąstymo būdas, sugebėjimai.

Kaip giliai supranta?

Paperkamas, ar ne?

Igąsdinamas, ar ne?

Pavojingumo laipsnis.

Jie turi gerus metodus, be galo daug agentūros, likusieji – bijo.

KGB tardytojas:

– ...Kam jūs tai parašėt? Jūs tai parašėt norėdama atkeršyt už šeimos išvežimą?

– O jūs ką turėjot prieš mūsų šeimą 1941 metais? Už ką jūs mums keršijot išveždami?

Ir kodėl jūs visą laiką mane gėdinate? Jei jums nebuvo gėda vežti, tai kodėl man turi būti gėda apie tai rašyti?

Jie visi turėjo vardus, pavardes, veidus, akių spalvą, svajones – jie buvo žmonės, jie mylėjo.

Juk kažkieno širdyje jiems turėjo būti vietos. Jie buvo mano širdyje.

...Tai pasmerkta XX suvažiavimo, o jų budeliai gauna personalines pensijas...

...Aš ginu nekaltai nukankintųjų teisę į atminimą – tai šventa teisė! O jūs? Jūs komunistas karininkas, deputatas, jūs – ką ginate? Berijos budelius? Kodėl jūs tapatinate save su jais?

...mano širdyje kaip Klaaso pelenai šaukia mirusieji, jie reikalauja, kad papasakočiau apie jų kančias ir beprasme mirtį...

Jūs nenorit to klausyti? O juk jiems reikėjo *numirti!*

Jeigu jie turėjo numirti, mano akys turėjo tai matyti, tai jūsų ausys tegul nors išklauso...

Tardytojas:

– Už atsiminimų „Lietuviai Sibire“ publikaciją knygoje *Pamiati!!* (Grasinimai.) MADRIDE ĮTEIKTA! Tai netiesa! Juodžiausias šmeižtas!

– Skaitykit! Viskas tiesa! Tėvynę jiems atėmėt, tai nors... [prisiminti leiskit – A. Š.] Kieno jūs advokatas?

Jų budeliai gyvena gražuose butuose, o šių ir prisiminti negalima...

– Jūs davėt medžiagą užsienio propagandai, radijui!

– Jūs patys...

– ...Lukminų šeimos kaltinamasis aktas... Ką pagalvos emigracija?

– Jūs ją pagimdėt...

Yra įvairūs pasipriešinimo būdai:

Išgyventi, kai tu turi numirti.

Atsiminti, kai privalai užmiršti.

Mąstyti, kai privalai nemąstyti.

Pastebėti, kai privalai nepastebėti.

Stengtis sužinoti, kai liepiama nieko nežinoti.

Egzistuoja ydos: pavydas, godumas, paleistuvystė, girtavimas, skundimas, tinginystė, nesąžiningumas.

Visos šitos įgimtos žmogaus netobulybės mobilizuojamos ir nukreipiamos karinės-politinės valstybės mašinai.

Negana to. Kas neturi šitų ydų, turi jas įsigyti – kitaip jį (žmogų) sutryps.

(Užrašai rusiški. Versta mano – A. Š.)

Fašizmas = komunizmas.

Prieš mane mano kankintojai, mano gyvenimo budeliai, niekintojai, nuodytojai.

Tie, kurie išniekino mano gyvenimą, darbą, garbę – *šūdabakių meistrai* (pabraukta – D. G.). Jie gyvi mūsų kančiomis. Jie minta mūsų gyvenimu – gyvu kūnu, dvasia, jo dienomis, mėnesiais, metais.

A–as¹ perėjo pakeliamas patyčių ir beprasmių kankinimų ribas.

Ir aš noriu žinoti, ar tai jis daro savo iniciatyva, ar tai jam įsakyta iš Vilniaus.

1) Jūs pilnas juodžiausios neapyk. man.

2) Šmeižtai jau 10 metų be sustojimo.

3) Melas ir melas.

4) Persunkti neapykantos.

5) Situacija: jūs (likvidavot tėvą)

žmoną nukankino,

vaikų sveikatą jaunų atėmė,

o po 30 metų – popierą (t. y. reabilitaciją 1970 metais – A. Š.).

6) ŠMEIŽIKAS, ŽUDIKAS, NIEKŠAS, BUDELIS (rašyta didelėmis raidėmis ir pabraukta raudonu flomasteriu – A. Š.).

1) Šmeižtai – asas R...ė (parašyta pavardė – A. Š.).

2) Jūsų darbuotojai giriasi [...]

3) Ji turi didybės maniją – į savo pasižiūrėkit.

4) Humanistas – nepaklausia, kaip jaučiatės, gina šmeižikus, drasko auką.

1) Kai nedavė milicijos viršininkas antspaudo, išėjo Alšauskas.

2) 10 rugpj. jis įėjo į Saugumo podvalus.

3) 2/VII jis pats su kuo tai tarėsi toliau.

Daugiau kankinti savęs neleisiu. Pribaikit iš karto, daugiau nebegaliu. Aš organiškai netinku. Visi tokie vis vien turės būti sunaikinti.

Bendrauti, padėti – viskas uždrausta, todėl *antspaudo neduoda*.

Už įstatymo ribų.

Ką reiškia būti žmogui už įstatymo ribų?

Leidžiama tyčiotis ir pajuokti tave visiems, kas tik nori, kiekvienoje vietoje, kiekviename žingsnyje.

Leidžiama trypti ir žeminti visur, kur tik nori.

Kiekvienam leidžiama tave mušti lig valiai, netgi vagims.

Pilti ant tavęs purvą, organizuotai šmeižti.

Jauskis išvytas iš žmonių tarpo, niekas, dulkė.

Jauskis vakuume, gali ranką prieš save patį pakelti.

Jauskis užrištam maiše, blaškykis, šauk.

Į tavo šauksmą nieks neatsilieps, tu išgirsi tik savo paties balsą. (Rašyta rusiškai. Versta mano – A. Š.)

1) Teisingumą vykdo teismas (konstitucija).

2) R...ės teisingumas man nereikalingas.

3) *Duokit receptus, nunešiu į saugumą*. (Tai buvo pasakyta žmonėms parduotuvėje – A. Š.)

Be teismo žmonių akyse atiminėja man diplomą (pabraukta – D. G.).

...aš ne tinginė, ne nevykėlė, aš moku dirbti, bet man neduoda, neleidžia.

---

¹ KGB viršininkas.

...Taip sutvarkytas darbas pavirsta pažeminimo ir susidorojimo su žmogumi priemone. Geriau eiti elgetauti. Už tai bent vėzdais nedaužys. Aš negaliu būti žmogumi, kurį gali išplakti kada nori, kas nori, su dingstimi ir be jos ir koku nori būdu.

Aš negaliu daugiau gyventi tokiomis sąlygomis, kur mano darbą ir visą mano gyvenimą lemia mano dosjė KGB organuose. *(Iš pareiškimo Brežnevui)*

1950 metų gegužės 5-ąją dukra kaltu ir kirviu trupino ir kapojo grindų betoną, rausė savo motinai kapą.

1982 metų gegužės 5-ąją saugumietis trupino ir kapojo dukros širdį ir sielą.

Užgriuvo kaltinimais be įvardijimų, gėdino, vadino nežmogum, glumino savo didybe ir jėga, savo galia pasmerkti ir nuteisti, neleidus ištarti nė žodžio.

– Kas su jumis darosi, Grinkevičiūte?! Prisivadinti negalima! Ką jūs darote? Kaip jums negėda?! Atvirskit j žmogų! Atvirskit j žmogų! Ką jūs rašot?!

– Į klausimą – klausimu: kodėl mane dieną ir naktį sekate? Kuo mane laikote?

Dalia mums skambindavo dažnai, bet atvažiuodavo retai. Ją visada sekė, ir ji nuogaštavo ne dėl savęs, o dėl mūsų. Kartais įspėdavo: nerašykite man. Tai reiškė, kad KGB nepalieka ramybės. *(Iš G. Korino laiško.)*

Daktarė Dalytė savo „draugams“ kartais, žinoma, neakivaizdžiai, užmesdavo ir tokių žodelių:

MGB dirba šiemet geriau. Tvarkingiau. Gaunu po 2–3 laiškus. O galėtų dirbti dar geriau. Užsiiminėja nusividuriavusiomis bobomis, o jaunimas šonais eina. *(Laiškas iš Piatigorsko, 1973 m.)*

Arba kitą kartą:

„Dėkoju MGB cenzūrai, kad cenzūravo kultūringai, laiškų krūvom nesulaikė.“

– Jūsų tėvas buvo neeilinis tautininkas...

– Ar tai davė teisę jį nužudyti? Štai draugas atstovas iš Vilniaus. Ar jis laikytų teisinga, jei jį nužudytų, o šeimaištremtų ir kankintų vien už tai, kad jis priklauso komunistų partijai? Be to, mano tėvas nedalyvavo jokiam politiniame gyvenime. Neįskundinėjo, nešaudė komunistų.

Reabilitacija ir grindžiama tuo, kad priklausymas kitai partijai nėra nusikaltimas.

(Tame tardyme dalyvavo žmogus iš Vilniaus. Daktarės Dalytės manymu, tai buvo gydytojas psichiatras. Ji buvo dėkinga tam nežinomam žmogui už subtilią paramą tardymo metu. Gal kada jis atsilieps?)

– Jūs nekenčiat tarybų valdžios!

– Iš ko sprendžiat? Iš informatorių? Aš jūsų nepažįstu, su jumis nekalbėjau...

– Jūs nekenčiat tarybinių žmonių!

– Bet jūs to negalite įrodyti, o aš negaliu to paneigti.

– Nematot to, kas balta!

– Ką žinot? Patentuotas melas! Šmeižiat mane! Esat kaustytas laužytas Berijos sūnus.

– Jūs kaltinat mus genocidu! Trofimovskas – naikinimo stovykla!

– Trofimovsko saloje buvo genocidas! Procentais žuvodaugiau kaip Leningrade. Leningrade žuvo 25 proc., Trofimovske – pusė. Gal ir Trofimovske buvo Tania Savičeva:Markevičiūtė ar kita.

Nejaugi jūs tikėjotės, kad nekaltas kraujas neatsišauks? Visada turi atsirasti vienas žmogus, į kurio širdį belsis nukankintieji. Iš tūkstančio vienas toks turi būti! Negalėjau neparašyti. Aš nelaikau to nusikaltimu, o pareiga pastatyti jiems paminklą.

– Mišką kerta – skiedros lekia...

– Ar vaikai tos skiedros? Jūs visus medžius skiedrom varėt!Aš neturėjau ramybės visą tą laiką. Mirusieji šaukėsi, kad aš papasakočiau apie jų kančias ir beprasme mirtį... O dabar, kai jau parašiau, kai kiti skaito, užjaučia, jaudinasi, kai kiti perėmė mano skausmą, aš pasidariau laisva, rami ir net laiminga.

Tiek daug metų kentėjau viena, ir niekas man negalėjo padėti, o dabar, kai tą viską pasidalijau su kitais, jie dabar padeda man tą naštą nešti.

– Ar jūs pagalvojot, kokį tai įspūdį padarys emigracijai?

– Negalvojau. Pareiga. O kas jums liepė juos vežti? Jūs kalbat apie tai, kaip apie kažkokį neaiškų faktą, apie kurį kalbėti gėda. O juk tai žmonės buvo! Jie kentė, baisiai, beprasmiškai – moterys, vaikai, seniai, ligoniai. Jie *mirė*. Jeigu apie *Juos* kalbėti gėda, jeigu *Jie* jums ne žmonės, tai daugiau aš su jumis neturiu jokios kalbos!

– Jūs nustatėte prieš mus žmones, sukretėt išėiviją!

– Mokėjot žudyti vaikus, tai žiūrėkit, kaip žmonės tai vertina...

– Nusičiupo priešiškos radijo stotys! Verčia į kitas kalbas.

– Bet juk aš to neprašiau!

– Kodėl, kam visa tai rašėt?

– Žuvusius reikia atminti. Atminimas – tai paminklas. Argi ne taip Ablinga, Pirčiupis?.. Aš keturiasdešimt metų laukiau bausmės Trofimovsko budeliams. Kiekviena gerbianti save vyriausybė stengiasi nusivalyti purvą, o mūsų budeliai nenukentėjo. Kodėl jų neteisė? Jie gauna personalines pensijas, apdovanoti veteranų medaliais...

– Hitleris... Hitlerio... Hitleriui...

– Jūs man norite įrodyti, kad Hitlerio budeliai buvo „biakos“, o Stalino – „cacos“. Taip mes prie nieko neprieisim, nors sėdėtumėte čia ištisą savaitę.

Čia ir yra visa esmė: auka yra auka, budelis yra budelis, nesvarbu, kokioj vietoj jis žudė. Ant jo krinta nekaltas žmonių kraujas. Ir, kaip liaudis sako, nekaltas kraujas turi atsišaukti – po metų, dešimties ar penkiasdešimties. Kas nors turi atsiliepti į jų šauksmą ir perduoti visiems žinią apie juos, nekaltai nužudytuosius...

– Bet jūs tai išspausdinot pas kapitalistus!

– O jūs išspausdinkit pas socialistus!

– Kaip tai?! (*Iš sąsiuvinio „Диалоги“*)

– Ko jums trūko? Gera gydytoja, tarybų valdžia paleido,reabilitavo, davė atsakingas pareigas... Nekęsdavot... rašėt...(Visą laiką motyvas – „kam rašėt, kam to reikėjo“.)

– Jūs privertėt mane tai padaryti (t. y. parašyti atsiminimus – A. Š.). Jūs jų nenubaudėt, o priglaudėt prie krūtinės... Lidicę, Pirčiupį atminti reikia, o Trofimovsko – nereikia? (*Iš tardymo užrašų.*)

Į ją žiūrėdamas matei įkūnyta visų pasaulio moterų išdidumą ir tobulą grožį.

Deja, jos gyvenimo kančių legenda prasidėjo nuo pat kūdikystės...

Vaikystėje ir paauglystės metais, kaip tikras bjaurusis ančiukas, kentėjo dėl įkalbamo jai negražumo. Buvo ruduke, šlakuota. Net brolis, vyresnis už ją ketveriais metais, tėvų liepiamas išsivesti pasivaikščioti, pagloboti, gėdydavosi sesers „negražumo“. Neleisdavo jai ne tik šalia savęs, bet netgi tuo pačiu šaligatviu, ta pačia gatvės puse eiti. Liepdavo pereiti į priešingą gatvės pusę ir nesikreipti į jį, kol jis pats to nepadarys. Taip ir norisi tuoj pat pacituoti lagerio draugės Jevgenijus Plotnikovos laiško žodžius: „Užtat aš žinau, kad pirmą kartą ją pabučiavo berniukas jakutas, kuris pasakė, kad ji graži, tiktai akys... ne tokios kaip reikia (suprask – negražios), ne siauros, kaip jakutų. Žinau, kad Lietuvoje turėjo tikrą mylimąjį, lietuvį, kada slapstėsi.“ Jis taip pat galėtų parašyti atsiminimus apie to meto Dalią, kokia ji buvo tada. Po Dalios Grinkevičiūtės mirties aš parašiau;

Jelenai Georgijevnai ir Andrejui Dmitrijevičiui Sacharovams į Maskvą

...Jos kraują siurbė seniai – tiesioginiu ir netiesioginiu būdu, visą laiką.

Iš senų laikų (Sibiro) turėjo skrandžio opą. O duodavo kraują...

Daktare Jelena Georgijevna! Ką Jūs pasakysite į tai? Opa ir – donorystė!

Kol dirbo – Jos kaimo ligoninė privalėjo kasmet duoti po 100 nemokamų donorų. O kaip suagituosi žmones, jei pats nerodysi pavyzdžio?

Jos donoro ženklas žiūri dabar į mane nuo sienos, ir aš nežinau, kur jį dėti...

...Kodėl aš Jums rašau? Noriu, kol nenumiriau, išpažinti Jums savo nuodėmę. Aš esu nusikaltusi ir prieš Jus, ir prieš Velionę.

Jei galėsite, atleiskite man, jei ne – dar kartą žinokite, kokia Ji buvo.

Kada mes sužinojome, kad Andrejui Dmitrijevičiui atėmė visus ordinus, daktarė Dalia Juozovna nusprendė pareikšti SSSR vyriausiajam prokurorui protestą.

Esmė tokia: ordinai buvo duoti už atradimus moksle. Jais pasinaudojo valstybė, liaudis, atitinkamos mokslo šakos. Akademiko darbai atnešė konkrečią naudą valstybei. Ir jeigu negalima akademikui sugrąžinti atgal to, ką jis davė, tai kaip galima atimti jo užmokestį – ordinus?

Tai didžiausia neteisybė!

Tais baisiais laikais Ji pati vos spėjo „atsimušinėti“ nuo visų žemai sėdinčių ir aukštai stovinčių, pati visą laiką sirgo, o čia dar ir aš – invalidė, bejėgė be Jos.

Ir ėmiau aš maldauti nesiųsti to protesto...

Kovojo Ji su manimi ilgai. Ilgai įtikinėjo. Pasakojo ir pasakojo apie kilnųjį Jelenos Georgijevnos poelgį Kremliaus gydytojų byloje.

Aš, nors ir žavėdamasi Jelenos Georgijevnos kilnumu ir drąsa, sugalvodavau, ką atsakyti.

Istoriją su Kremliaus gydytojais ir kaip Jelena Georgijevna viešai atsisakė pasmerkti juos, kaip Ji vienintelė balsavo prieš mirties bausmę Kremliaus gydytojams, Dalia Juozovna papasakojo daugeliui, įtraukė į savo atsiminimų II dalį.

...Aš baigiu. Jei galite, atleiskite man mano silpnadvasiškumą. Svarbiausia – man reikėjo papasakoti apie Ją.

O mane smerkite – tai Jūsų teisė. Kad tik žinotumėte, kokia buvo Velionė daktarė Dalia Grinkevičiūtė ir kaip Ji Jus gerbė...

Mokytojai, buvusiai klasės auklėtojai A. Skrupskelienei į JAV

...Mirė Ji – didžioji Kankinė nuo bado ir išsekimo, kaip kažkada jos Trofimovsko salos draugai. Ji savo mirtimi uždėjo ant visko antspaudą. Paskutinius du mėnesius Jai buvo padaryta operacija (neuždaroma vena), iš kurios nuolat prasisunkdavo kraujas, ir ant Jos krūtinės nuolat švietė kraujo žvaigždė...

Kaip po mūšio peršautam kareiviui...

Mirė ji šiomet Kalėdų pirmą dieną (1987 metai).

Jevgenijai Plotnikovai į Taganrogą

...Rašo ir kalba dabar apie vargšę Dalytę visa Lietuva. Pagaliau – susigauđę.

Kai prieš vienuolika metų pravirko Amerika ir Europa – Ją pačią spardė kojomis ir kankino visokiausiais būdais gimtojoje žemėje... Dabar Lietuva sukrėsta.

Štai tik vienas pasisakymas: *Pergalė* išspausdino D. Grinkevičiūtės atsiminimus apie eilines stalinizmo aukas. Nieko baisesnio šia tema iki šiol mes nežinojom (V. Martinkus, *Literatūra ir menas*, 1988 m., Nr. 39). Poetas Tomas Venclova per „Amerikos balsą“ kalbėjo: „Šie atsiminimai yra svarbiau už visus iki šiol parašytus romanus ir eilėraščius“ (1988 m. rugpjūtis).

Vargšė vargšė Dalytė! Nepamatė, neišgirdo nieko! Brangioji Ženia! Užbaigti noriu šiauliškių atsiliepimais apie daktarę Dalytę ir jos atsiminimus:

„Žinau, reikia atsargiai su aukštais žodžiais, tačiau aš juos pasakysiu: tai tragiškos praeities dokumentas, odė žmogaus dvasios stiprybei, gimtosios žemės meilei. Man šie atsiminimai ne mažiau įspūdingi negu visam pasaulyje žinomos Anos Frank „Dienoraštis“ (Algimantas Razma, *Šiaulių naujienos*, 1988 m., rugsėjo 3 d.).

...Nemirtingumas. Kas jis yra ir kas turi į jį teisę?

...Į savo nemirtingumą atėjo ir Dalia Grinkevičiūtė.

Iš paskutinio Dalios Grinkevičiūtės laiško tetai Zofijai Baranauskienei

Man labai lengva kvėpuoti nuo minties, kad aš, kiek leido mano jėgos, protas, sugebėjimai – pastačiau šioją tokį paminklą Šiaurės aukoms, pasaulis sužinojo apie tūkstančius bevardžių kankinių broliškuose lediniuose kapuose. To nebegalima nei sunaikinti, nei ištrinti. Tai istorija. Tai paminklas ir mano Tėvams.

Aldona Šulskytė, *Dangus niekada nėra tuščias*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 135–175.